

БЕЛАРУСКАЯ ЭТНІЧНАЯ ГРУПА Ў ЛІТВЕ Ў СВЯТЛЕ ТЭОРЫ “ДЫЯСПАРЫ КАТАКЛІЗМУ”

АЛЕНА ІЗЕРГІНА

Анотацыя: У артыкуле разгледжана гісторыя фарміравання беларускай этнічнай групы ў Літве. Асновай даследавання стаў сфармуляваны Роджэрсам Брубейкерам падыход “дыяспары катаклізму”. Галоўная ідэя разгляду дыяспары – не перамяшчэнне людзей праз межы, а змена саміх межаў.

Ключавыя словы: беларуская этнічная група ў Літве, “дыяспара катаклізму”, этнічная меншасць.

BELARUSIAN ETHNIC GROUP IN LITHUANIA IN THE VIEW OF THE “CATACLYSM DIASPORA” THEORY

Abstract: The article deals with the history of the Belarusian ethnic group in Lithuania. The research base is the “cataclysm diaspora” approach represented by Rogers Brubaker. The main idea of exploring the diaspora is not through the process of migrations, but through the border changes.

Keywords: Belarusian Ethnic Group in Lithuania, “Cataclysm Diaspora,” Ethnic Minorities.

Адной з найважнейшых праблем сучаснасці, на думку шэрагу навукоўцаў, з'яўляецца вывучэнне малых этнічных груп, што абумоўлена зменай ролі апошніх у жыцці нацыянальнай радзімы і прымаючай краіны пад уплывам розных фактараў як лакальнага, так і агульнасусветнага значэння. Вынік трансфармацыйных працэсаў у кожным выпадку можа быць індыўдуальным, таму даследаванні канкрэтных умоў і спецыфікі фармавання этнічных груп дастаткова значныя. Праблема гістарычнага фарміравання этнічных груп і выяўленне іх спецыфічных рысаў вельмі актуальныя.

У кірунку даследавання ўзаемаадносін паміж краінай зыходу, краінай пасялення і дыяспарай даследчыкамі вылучаюцца розныя падыходы. Традыцыйна пад дыяспарай разумеюць частку народа (этнічнай супольнасці), якая пражывае па-за краінай свайго паходжання, мае агульныя этнічныя карані і духоўныя каштоўнасці. Для дыяспары характэрна ўсведамленне сябе часткай народа, які жыве ў іншай дзяржаве, наяўнасць уласнай стратэгіі ўзаемаадносін з дзяржавай пражывання і гістарычнай радзімай (Коваль, 2009). Роджэрс Брубейкер (прафесар-сацыёлаг з ЗША) вылучае адмысловую падгрупу дыяспар – “дыяспары катаклізму”, якія склаліся ў сувязі з дэзынтэграцыяй і распадам буйных дзяржаўных утварэнняў і са зменай палітычных межаў (Попков, 2003). Асноўная ідэя разгляду дыяспары – не перамяшчэнне людзей праз межы, а змена саміх межаў. Навуковец разглядае сістэму “дыяспара – радзіма – прымаючая краіна” і высювае ідэю, што “нацыяналізацыя” раней поліэтнічнай палітычнай прасторы стварае тры ўзаемазвязаныя тыпы нацыяналізму: “нацыяналізуючы” нацыяналізм (мае на ўвазе палітыку, якая праводзіцца ў імя “тытульнай” нацыі); “нацыяналізм” радзімы (арыентаваны на грамадзян іншых краін, якія ўспрымаюцца ў якасці этнакультурна роднасных); “нацыяналізм” дыяспары (Брубейкер, 2000).

У выніку геапалітычных падзей на працягу XX – у пачатку XXI стагоддзя палітычная карта Цэнтральнай і Усходняй Еўропы змянялася тройчы. Сфарміраваны Роджэрсам Брубейкерам прынцып вывучэння дыяспары стаў асновай даследавання гісторыі фармавання беларускай этнічнай групы ў Літве ў канцы XIX – пачатку XXI стагоддзя. Тэрыторыя даследавання – сучасныя межы літоўскай дзяржавы.

У канцы XIX стагоддзя літоўскія і этнічныя беларускія тэрыторыі ўваходзілі ў склад Расійскай Імперыі. Другая палова XIX – пачатак XX стагоддзя характарызуецца ўздымам нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. Вільня з'яўлялася цэнтрам нацыянальнага жыцця, дзе друкаваліся беларускія перыядычныя выданні, працавалі Беларускае выдавецкае таварыства, Беларускі музычна-драматычны гур-

ток. Паводле дадзеных перапісу 1897 года, беларусы складалі 56% насельніцтва Віленскай губерні (Первая Всеобщая Перепись, 1897).

У выніку палітычных падзей 1914–1922 гадоў была сфармавана новая карта цэнтральна-ўсходняй Еўропы. Этнічныя беларускія тэрыторыі ўвайшлі ў склад Польскай і Літоўскай рэспублік, БССР і РСФСР. Тэрыторыя сучаснай Літвы ў выніку Першай сусветнай і польска-савецкай войнаў была падзелена на дзве часткі: заходнюю – створана Літоўская Рэспубліка са сталіцай у Коўне, усходнюю – Віленскае ваяводства, якое з’яўлялася адміністрацыйнай адзінкай Польшчы. Цэнтрамі беларускага жыцця міжваеннага перыяду былі Вільня і Каўнас. Дзяржаўная палітыка Польскай і Літоўскай рэспублік адрозніваліся, але можна вылучыць агульныя этапы:

1. Ліберальны (актывізацыя дзейнасці беларусаў: былі адкрыты навучальныя ўстановы; СМІ; грамадскія і палітычныя арганізацыі) – першая палова 20-х гадоў XX стагоддзя;

2. Радыкальны (скарачэнне беларускіх навучальных устаноў; СМІ; ліквідацыя грамадскіх і палітычных аб’яднанняў) – другая палова 1920–1930-я гады XX стагоддзя.

З пачаткам Другой сусветнай вайны перастала існаваць польская дзяржава, Заходняя Беларусь была далучана да БССР. Пасля перадачы Віленскага края Літве паводле тэксту Пагаднення аб перадачы Літоўскай Рэспубліцы горада Вільня і Віленскай вобласці і аб узаемадапамозе паміж Савецкім Саюзам і Літвой ад 10 кастрычніка 1939 года літоўскі ўрад пачаў палітыку засялення Вільні і іншых гарадоў літоўцамі, асабліва ў выніку рэпрэсій савецкай улады ў дачыненні да беларускай інтэлігенцыі ў самой Вільні ў верасні-кастрычніку 1939 года. Такая ж палітыка засялення праводзілася і пасля 1945 года савецкім урадам Літвы (Грыцкевіч, 2004; Русак, 25 сакавіка 2015, асабістая размова).

Вільня стала сталіцай літоўскай дзяржавы. У савецкі перыяд нязначная колькасць беларусаў пераязджае ў Вільню і іншыя гарады Літвы па вярбоўцы, на новабудоўлі, працаваць у калгасы і г. д., асабліва з памежных раёнаў Беларусі. Яшчэ адзін кірунак міграцыі беларускага насельніцтва ў Літву – адукацыйны: беларусы прыязджалі ў Вільню з мэтай вучыцца (Банайціс, 24 сакавіка 2015, асабістая размова; Мілаш, 23 сакавіка 2015, асабістая размова; Стэх, 30 верасня 2015, асабістая размова).

Прыток беларусаў прывёў да павелічэння колькасці беларускай этнічнай групы. Па дадзеных усесаюзных перапісаў насельніцтва, у 1959 годзе ў Літоўскай ССР пражывала 30 тысяч беларусаў, у 1979 – 58 тысяч. Аднак павелічэнне колькасці беларускага насельніцтва ў Літоўскай ССР не прывяло да ажыўлення беларускага нацыянальнага жыцця ў рэспубліцы (Ціхаміраў, 2006).

Вышэйразгледжаны перыяд (1945–1985) характарызуецца “нацыяналізмам” радзімы, у якасці якой выступае СССР. Паміж саюзнымі рэспублікамі – Літоўскай ССР і Беларускай ССР – існавалі эканамічныя, культурныя сувязі, але па-за ўвагай засталіся нацыянальныя працэсы, становішча этнічных меншасцяў.

Новая хваля працэсу этнічнай мабілізацыі беларусаў у Літве – другая палова 1980-х – звязана з палітыкай перабудовы. У ліку першых беларускіх арганізацый у Літве ўтвораны клуб аматараў беларускай народнай творчасці “Сябрына”, Таварыства беларускай культуры. Па дадзеных дэпартаменту статыстыкі Літвы, у 1990-х гадах у краіне пражывала 55 тысяч беларусаў, або 1,5% ад усяго насельніцтва (чацвёртае месца сярод нацыянальных груп Літвы).

Пасля абвяшчэння незалежнасці Літвы большасць беларусаў, якія даўно жывуць у гэтай дзяржаве, прынялі яе грамадзянства, а пэўная колькасць атрымала беларускае. Істотна іншы маштаб набыў “нацыяналізм дыяспары”. Беларускае грамадства выразна заявіла ўладам і грамадскасці аб сваіх нацыянальных патрэбах, неабходнасці адраджэння культурнай і гістарычнай спадчыны беларусаў на Віленшчыне: у Вільні з 1993 года дзейнічае беларуская гімназія імя Францыска Скарыны, Таварыства беларускай мовы. На факультэце славістыкі Віленскага педагагічнага ўніверсітэта – кафедра беларускай мовы, літаратуры і этнакультуры.

Такім чынам, у выніку геапалітычных змен на карце Еўропы на працягу XX стагоддзя беларусы ператварыліся з карэнных жыхароў Віленшчыны ў нацыянальную меншасць літоўскай дзяржавы. Палітыка польскай, літоўскай, савецкай дзяржаў, пад уплывам якіх знаходзілася беларуская этнічная група ў выніку геапалітычных катаклізмаў, была накіравана на інтэграцыю і асіміляцыю беларускага насельніцтва. У перыяд існавання незалежных дзяржаў Літвы і Беларусі важнае месца ў кансалідацыі беларускіх этнічных суполак займае дзейнасць па захаванні агульнай гістарычнай памяці і самабытнасці свайго народа.

Бібліяграфія

1. Брубейкер, Роджерс (2000). «Діаспоры катаклизма» в Центральной и Восточной Европе и их отношение с родинами», *Діаспоры. Независимый научный журнал*, 3: 10–38.

2. Первая Всеобщая Перепись населения Российской Империи. 1897 год. Виленская губерния (1897), URL (доступ 12.03.2015): <http://rusemp.info/rerepis1897/vilno.html>.

3. Грыцкевіч, Анатоль (2004). “Беларусы ў Літве”, *Філаматы*, 2(9), URL (доступ 12.03.2015): <http://kamunikat.fontel.net/www/czasopisy/filamaty/09/05.htm>.

4. Коваль, Вольга (2009). “Кантакты беларускай і ўкраінскай дыяспар міжваеннага перыяду”, URL (доступ 03.05.2015): <https://docviewer.yandex.by/?url=ya-serp%3A%2F%2Fpdf.kamunikat.org%2F13178-10.pdf&lang=be&c=56cbc37fc047>.

5. Попков, Вячеслав (2003). *Феномен этнических диаспор*. Москва: ИС РАН.

6. Ціхаміраў, Аляксандр (2006). “З гісторыі беларускай дыяспары ў Літве”. *Дыяспара. Культуралогія. Гісторыя*. Мінск: Голас Радзімы.